

Ontwikkelingen in deelname aan het basisonderwijs: etnische segregatie als gevolg van schoolkeuzeprocessen

B.A.J. van der Wouw*

Summary

Developments in participation in primary education: Ethnic segregation as a result of parental choice of school

An analysis is presented of recent developments in the distribution of pupils from ethnic minorities among primary schools in six districts of three small towns. Increasing ethnic segregation between school populations is revealed leading to 'black' and 'white' schools due to changing patterns of parental choices of school. In these districts 1135 parents are asked to judge schools in their neighborhood and explain their motives for choosing a school. It is found that a school is clearly typified according to characteristics of its school population (ethnicity, class, religion). Although many parents have little knowledge of the educational quality of the schools they do believe that the presence of ethnic pupils has a negative effect on school quality. It is concluded that parental choices of school can better be explained by visible characteristics of the school population than by educational quality.

1. Inleiding en probleemstelling

Het fenomeen zwarte en witte scholen is in Nederland – zeker in vergelijking met een land als Amerika – nog betrekkelijk jong. Ruim tien jaar geleden werden de eerste geluiden vernomen dat er iets aan de hand was met betrekking tot een evenwichtige verdeling van allochtone leerlingen in het basisonderwijs (Bosma, 1988). De oorzaak van de snelle groei van het aantal allochtone kinderen in het basisonderwijs is vooral gelegen in de omvangrijke gezinshereni-

* Provinciaal Opbouworgaan Stichting Zeeland, Afdeling Onderzoek, Postbus 407, 4330 AK Middelburg.

gingen van met name Turkse en Marokkaanse mensen in de jaren zeventig. Voor de opvang van de allochtone kinderen moest iets geregeld worden. De vorming van concentratiescholen is in gang gezet doordat bepaalde scholen extra aandacht gingen besteden aan allochtone leerlingen. Hierdoor ontstond in eerste instantie een aanzuigeffect voor allochtone kinderen, terwijl de segregatie verder wordt versterkt door veranderend schoolkeuzegedrag van autochtone ouders (Bosma, 1988).

Er verschijnen aldus twee clusters van factoren die inwerken op het fenomeen van etnische segregatie van schoolpopulaties. Allereerst zijn er de demografische factoren die samenhangen met de woonomgeving. De meeste scholen kennen een voedingsgebied dat bestaat uit de naaste omgeving (het dorp, de wijk, de buurt). Stijging van concentraties allochtonen in de omgeving vertaalt zich in een stijging van concentraties allochtonen op de school of scholen in die omgeving. In Nederland is de concentratie van allochtonen in het onderwijs echter sterker dan de concentratie van allochtonen in de huisvesting. Dit in tegenstelling tot situaties in Amerika (Clark & Dieleman, 1990). Er is blijkbaar meer aan de hand dan alleen een probleem van woonconcentratie.

Dit verwijst naar een tweede cluster van factoren dat gegeven is door de marktwerking in het basisonderwijs als gevolg van de vrijheid van onderwijs. Er ontstaat een etnisch-culturele differentiatie in het aanbod en de vraag naar onderwijs binnen een bepaalde omgeving. Er ontstaan 'zwartere' naast 'witte' scholen. Enerzijds als gevolg van etnisch-specifieke profilerings- en rekruteringsstrategieën van de aanwezige scholen en anderzijds als een gevolg van de etnisch-specifieke schoolkeuzemotieven van de ouders.

In recente discussies rond zwarte en witte scholen pleiten Dors et al. (1991) voor het bevorderen van een multi-etnisch karakter van basisscholen. Zij stellen voor om daadwerkelijk multi-etnische basisscholen te realiseren door de buurtgebondenheid van de schoolkeuze te doorbreken en een vervoersbeleid te creëren voor allochtonen. Everts en Teunissen (1991) zien daarin weinig heil. Ze verwijzen daarbij naar de tegenvallende resultaten van een dergelijk systeem in Amerika. Zij verwijten Dors dat hij uitspraken doet zonder onderzoek te hebben gedaan naar de relatie tussen schoolkeuzemotieven van ouders en de etnische samenstelling van basisscholen.

Naar deze relatie is door mij in zes wijken van drie Zeeuwse steden onderzoek gedaan (Van der Wouw, 1992). Het kenmerkende van de Zeeuwse situatie is dat het aandeel allochtone leerlingen in het onderwijs ver achter blijft bij dat in de grote steden van de randstad. Er is nauwelijks sprake van woonconcentraties van allochtonen. In elk geval kan het aandeel allochtonen in de wijkbevolking op geen enkele wijze een verklaring bieden voor het ontstaan van scholen met meer dan een kwart allochtone leerlingen (Van der Wouw, 1989a). De ver-

klaring voor het feit dat er toch concentratiescholen ontstaan moet derhalve gezocht worden in de marktwerking van vraag en aanbod in het basisonderwijs. De marktwerking wordt daarbij in de Zeeuwse steden, in tegenstelling tot elders in het land, ook nog niet beïnvloed door de oprichting van islamitische scholen.

In dit artikel wordt een analyse gepresenteerd van de ontwikkelingen in de verdeling van allochtone en autochtone leerlingen over de basisscholen in een zestal wijken sinds de start van de basisschool in 1985. Daarop aansluitend volgt een analyse van de huidige imago's van de basisscholen bij wijkbewoners. De probleemstelling is als volgt te formuleren: is er sprake van toenemende etnische segregatie in het basisonderwijs en is in de huidige situatie sprake van duidelijke verschillen in imago's van basisscholen die in verband gebracht kunnen worden met etnische segregatie?

2. Historisch perspectief

In de afgelopen twee eeuwen hebben zich meerdere segregatie- en integratieprocessen in het funderend onderwijs voorgedaan. Hierbij valt te denken aan standsscholen, jongens- en meisjesscholen, scholen van verschillende denominaties. En nu dus ook 'zwarte' en 'witte' scholen. Processen van segregatie en integratie die in zijn algemeenheid te benoemen zijn als bewegingen rond het thema van de 'Eenheidsschool'.

Het was de verlichte burgerij die zich in de achttiende eeuw opwierp om ook de laagste standen onderwijs te verschaffen en te komen tot een nationale school (Van der Wouw & Louvenberg, 1983). Op het eerste gezicht lijkt het alsof op dat moment een 'Eenheidsschool' werd gecreëerd: onderwijs voor alle rangen en standen. De ontwikkeling van het stelsel van scholen in de negentiende eeuw met zijn sterke scheiding tussen openbare en bijzondere scholen is toch vooral te zien als een bestendiging van de standenmaatschappij. Er waren armenscholen, tussenscholen voor min-vermogenden voor wie de armenscholen te laag waren en de burgerscholen voor de bemiddelden (Idenburg, 1964). Lenders stelt dan ook dat het niet de standenstructuur was die in die dagen ter discussie stond, alleen de verstarring die erin was opgetreden. De standenstructuur moest gedynamiseerd worden. 'Niet de maatschappelijke positie van de volksklasse als groep (stand) stond ter discussie; maar er werd een ontsnappingsclausule ingebouwd voor het individuele talent' (Lenders, 1988 p. 62).

Op het platteland waar geen afzonderlijke scholen waren voor de verschillende standen, kregen de kinderen van de dorpsnotabelen eenvoudig een betere behandeling en beter onderwijs, waarvoor zij apart betaalden (Boekholt & De

Booy, 1987). Het onderwijs aan kleuters was aanvankelijk bewaarschoolonderwijs: het overnemen van de zorg van de in de fabriek werkende moeders. In 1830 werd de oprichting van bewaarscholen door de landelijke overheid verplicht gesteld. Het standskarakter van het onderwijssysteem werd nog eens onderstreept toen vanaf omstreeks 1840 de burgerbewaarscholen naast armenbewaarscholen ontstonden (Dodde, 1983).

Het standsonderwijs werd vervolgens door de onderwijswet van 1920 voor wat betreft het openbaar onderwijs een halt toegeroepen. De wet heeft echter niet het bestaan van standenscholen in het bijzonder onderwijs tegen kunnen gaan. De wet kon eveneens niet wegnemen dat de sociale signatuur van de scholen wordt bepaald door de buurt waaruit zij hun leerlingen betrekken. En met het sociale peil hangt het onderwijsresultaat nauw samen, stelde Idenburg al in de jaren zestig (Idenburg, 1964). Idenburg poneerde hiermee een relatie tussen de schoolpopulatie en de kwaliteit van de school in termen van output. Hij sprak daarom ook van de illusie van de eenheidsschool. De relatie tussen sociale samenstelling van een school en leerprestaties van leerlingen is daarna meerdere malen aangetoond (o.a. Meijnen, 1980; Dronker & Schijf, 1985).

De organisatorische opbouw van het schoolsysteem met zijn differentiatie van scholen langs de lijnen van de levensbeschouwelijke zuilen en de financiële gelijkstelling van het openbare en het bijzondere onderwijs heeft echter het zicht op het dubbelsysteem van onderwijs enigszins vertroebeld (Billiet, 1977; Dronkers, 1986). De schoolstrijd heeft zich met een beroep op de grondwettelijke vrijheid van onderwijs vooral gemanifesteerd als een strijd rond de segregatie van schoolpopulaties langs religieus-culturele lijnen. Het is daarom ook niet geheel verwonderlijk dat de door Meijnen gevonden relatie tussen schoolpopulatie en schoolprestatie een verrassend bijproduct was van een onderzoek naar de relatie tussen schooltypen en schoolprestaties (Meijnen, 1980).

Nu de betekenis van levensbeschouwing als keuzemotief voor ouders op zijn retour blijkt te zijn (Versloot, 1990) en de strakke denominatieve segregatie zich voor een deel aan het oplossen is, kunnen andere kenmerken waarlangs het onderwijs op verschillende scholen zich profileert weer meer op de voorgrond treden. Zo stellen Rupp et al. (1989) dat er een markt is van basisscholen, waar vraag en aanbod zich profileert via kwalitatief verschillende producten. In die keuze speelt volgens hen de status van een school een belangrijke rol, waarbij de status kan worden afgeleid van het niveau van voortgezet onderwijs waarvoor de desbetreffende basisschool in zijn algemeenheid opleidt. Op de markt van basisscholen wordt de status van een school aldus primair bepaald door de opleidingsstatus. In een latere publikatie constateren zij dat in het basisonderwijs ouders met de hoogste SES een veel bredere variatie vertonen in schoolkeuze dan de midden- en lagere sociale milieus. Er doet zich op de markt van

basisscholen een deelmarkt voor van hoge (opleidings)statusscholen, die gedifferentieerd is in cultureel versus economisch georiënteerde scholen (Rupp et al. 1990).

Hoewel het de vraag is of ook andere dan hoog opgeleide ouders zich in hun schoolkeuze daadwerkelijk zo sterk laten leiden door de opleidingsstatus (geïndiceerd als de mate van output naar hogere vormen van voortgezet onderwijs), wordt hiermee wel aangegeven dat er nog wel degelijk resten van het standskarakter in het basisonderwijs aanwezig zijn. Dit terwijl toch in de loop van de twintigste eeuw de gedachte van de eenheidsschool sterk is gaan overheersen (Thurlings, 1977). Men gaat daarbij volgens Rupp et al. (1989) ten onrechte uit van de gedachte dat in de ontwikkelde geïndustrialiseerde landen, op het niveau van funderend onderwijs, uiteindelijk een soort eenheidsonderwijs is gerealiseerd. De eenheidsschool die voor alle leerlingen gelijke kansen op maatschappelijke stijging of daling creëert. Structurele verbanden tussen leerlingsamenstelling en uitstroomniveau zijn derhalve belangrijke inbreuken op de ideologie van de eenheidsschool. Het maakt dan blijkbaar wel degelijk uit naar welke basisschool je je kind stuurt. En daarmee is dan ook een belangrijke reden gegeven om te pleiten voor integratie: de voorkoming van structurele ongelijkheid. Dit betekent dat etnische segregatie in het basisonderwijs pas een probleem wordt als daarmee systematisch inbreuk zou worden gemaakt op het idee van de gelijke kansen. Daarmee zou immers de ideologie van de eenheidsschool ernstig worden aangetast.

Onderzoek dat zich richtte op de vraag of er daadwerkelijk een relatie bestaat tussen de etnische samenstelling van een basisschool en leerprestaties van leerlingen leek in eerste instantie in de richting te gaan van het ontbreken van een consistent verband (Teunissen, 1988). Later werd duidelijk dat er toch een zekere relatie is tussen het percentage allochtonen op een school en de leerprestaties van de leerlingen (Tesser & Mulder, 1990). Tevens werd duidelijk dat de mindere resultaten van allochtone leerlingen meer toe te schrijven zijn aan hun sociaal-economisch milieu dan aan hun etnische achtergrond (Van Langen & Jungbluth, 1990).

De vraag is echter in hoeverre ouders die kiezen voor een basisschool sturing (kunnen) geven aan de onderwijskansen van hun kinderen. Voor de ouders die op de markt hun keuze moeten bepalen is de uitstroom zelf niet duidelijk zichtbaar. Objectieve gegevens zijn vaak moeilijk verkrijgbaar en de vraag ernaar door ouders roept vaak weerstanden op (Boef-van der Meulen & Bouhuijs, 1977). Mijn suggestie is dat de markt van basisscholen zich in zijn algemeenheid meer uitkristalliseert via de kenmerken van de leerlingenpopulatie van scholen (Van der Wouw, 1989b). Dit zijn dan vooral de zichtbare kenmerken als sociaal-economische, sociaal-religieuze of sociaal-culturele herkomst van

de leerlingen. Populatiekenmerken die voor ouders waarschijnlijk belangrijke factoren vormen voor de schoolkeuze en mogelijk anderszins gezien worden als indicatoren voor de kwaliteit of uitstroomniveau. Daarmee zou hun keuze dan ook gerechtvaardigd zijn. Kiezen voor een school op grond van kwaliteit is namelijk een gelegitimeerde gedragsstrategie, terwijl kiezen op grond van etnische samenstelling dat niet is.

Het ontstaan van zwarte naast witte scholen waarbij de oorzaken niet geweten kunnen worden aan demografische factoren (Van der Wouw, 1989a) maakt pijnlijk duidelijk dat de schoolpopulatie wel degelijk een schoolkeuzefactor van belang is. Er is blijkbaar sprake van strategisch schoolkeuzegedrag, waarbij scholen die het karakter of in ieder geval het imago hebben dat er veel buitenlandse leerlingen naar toe gaan, door de autochtone wijkbevolking worden gemedend.

Zeven jaar geleden werd de basisschool een feit. Een nieuwe stap om de leerling vanaf zijn vierde tot zijn twaalfde jaar een ononderbroken leerweg te bieden. Een stap ook in de richting van de 'Eenheidsschool'. Ouders van jonge kinderen kiezen sinds die tijd vaak nog maar één keer – als hun kind vier wordt – voor een school waar dit kind tot op twaalfjarige leeftijd zal vertoeven. Het ontstaan van een dergelijke nieuwe schoolorganisatie zal ook veranderingen teweegbrengen in de keuzepatronen van de gebruiker. Bij de keuze voor de kleuterschool werd 'afstand' zo'n 10% vaker als belangrijkste keuzemotief genoemd dan voor de keuze van de lagere school (Pelkmans et al., 1983). Dit betekent dat na de totstandkoming van de basisschool de directe omgeving (de wijk) sterker dan voorheen de horizon zal zijn gaan bepalen waarbinnen schoolkeuzes worden gemaakt. In steden zal een markt van basisscholen voor een groot deel worden bepaald door vraag en aanbod in een wijk. Meer nog dan voorheen het geval was bij de keuze voor de lagere school. Etnische segregatie moet ook vooral in die context worden geplaatst.

3. Onderzoeksoepzet

In drie Zeeuwse steden zijn in totaal zes wijken gekozen waarvan de schoolsituatie is geanalyseerd en waar de ouders van kinderen in de leeftijd van 0 tot 12 jaar zijn gevraagd naar hun kennis van en oordeel over de scholen in de omgeving. De wijken zijn zeer divers van samenstelling en schoolsituatie. De keuze van wijken is in eerste instantie gebaseerd op het voorkomen van scholen met voor de Zeeuwse steden hoge concentraties allochtonen. Daarnaast heeft bij de keuze van wijken ook een zekere differentiatie meegespeeld in de mate van segregatie. Ook was het de bedoeling om naast enkele wijken waar de segregatie

door beleidsverantwoordelijken als problematisch werd beoordeeld enkele 'referentiewijken' in het onderzoek te betrekken waar de segregatie volgens hen geen echt problematisch karakter had.

In de zes wijken zijn in totaal 1135 ouders geïnterviewd. Per wijk is een steekproef getrokken uit alle huishoudens met ten minste één kind tussen de 0 en 12 jaar. In één wijk (wijk 5) was vanwege de geringere aantallen een steekproeftrekking niet nodig (er is maar één school gevestigd). De verdeling tussen allochtonen en autochtonen in het onderzoek is per wijk weergegeven in tabel 1.

Tabel 1. Respondenten naar wijk

	totaal	% allochtonen
wijk 1	200	8,5
wijk 2	200	11,5
wijk 3	198	19,5
wijk 4	201	16,9
wijk 5	134	15,7
wijk 6	202	6,9
totaal	1135	13,0

In ons onderzoek zijn wijkgrenzen gehanteerd die in grote lijnen overeenkomen met bestuurlijke grenzen. Binnen of buiten de buurt naar school gaan is daarmee gebonden aan een geobjectiveerd criterium. Nadeel van een dergelijke werkwijze is dat er altijd mensen aan de rand wonen voor wie de afstand tot een school buiten de wijk wel eens korter kan zijn dan de dichtstbijzijnde school in de wijk. Dit is een van de redenen waarom in het onderzoek naar schoolkeuzemotieven in Amsterdam gekozen is voor een subjectief criterium: je hebt voor een school in de buurt gekozen wanneer deze een van de twee dichtst bij het woonadres gelegen scholen is (Van Breenen et al., 1991). In dit Zeeuwse onderzoek, waar het gaat om wijkbewoners en hun opvattingen over de scholen in hun wijk, is een subjectief criterium echter onbruikbaar. Omdat wij gebruik maken van bestuurlijk-geografische criteria is het van belang te achterhalen in hoeverre de door ons gehanteerde afbakeningen overeenstemmen met die van de wijkbewoners zelf. Op een aantal manieren hebben we hieromtrent indicaties verkregen (tabel 2).

Tabel 2. Scholen binnen of buiten de wijk. Overeenkomst oordeel ouders met gehanteerde wijk-grenzen (percentages)

	noemt ook scholen buiten de wijk	kind(eren) naar school in de wijk	oordeel ouders komt overeen met wijkdefinitie
wijk 1	17	72	92
wijk 2	9	83	93
wijk 3	41	75	78
wijk 4	36	84	85
wijk 5	24	53	89
wijk 6	13	80	89

In de eerste plaats hebben we aan ouders gevraagd welke scholen zij in hun wijk kennen. Wat als wijk te beschouwen was, werd daarbij geheel aan de ouder zelf overgelaten. Er zijn derhalve ouders die ook scholen noemen die niet in de door ons afgebakende wijk staan, maar daarbuiten. Onze grenzen komen dan niet geheel overeen met die van de ouders. Per wijk verschilt deze discrepantie nogal. De hoge percentages in wijk 3 en wijk 4, zijn echter vrij gemakkelijk te verklaren door het gegeven dat vlak bij de rand van deze wijken een school is gesitueerd. Desalniettemin noemt steeds ten minste 60% geen enkele school die volgens onze afgrenzing buiten de wijk gelegen is.

We hebben ouders ook gevraagd naar welke school zij hun kind(eren) (zullen) sturen en of deze school volgens hen binnen of buiten de wijk ligt. Met uitzondering van wijk 5 blijken de percentages steeds boven de 70% te liggen als het een school in de wijk betreft. Voor alle wijken geldt dat het oordeel van de ouders of hun school in of buiten hun wijk ligt voor meer dan driekwart overeenkomt met onze definitie. Wij trekken hieruit de conclusie dat de door ons gehanteerde wijkafbakeningen bruikbaar zijn als 'markten van basisscholen'.

4. Toenemende segregatie

In de zes onderzochte wijken vinden we in totaal 23 basisscholen. Tabel 3 geeft een aantal kenmerken van deze scholen, waarbij de schoolnamen zijn vervangen door codes. Van de leerlingenaantallen en percentages allochtonen leerlingen zijn de gegevens uit 1986 (vlak na de start van de basisschool) en uit 1991 weergegeven. Op de scholen waar sprake is van relatief grote stijging van het aandeel allochtone leerlingen is dat in alle gevallen mede een gevolg van een daling van het aantal autochtone leerlingen. Op een aantal scholen is de 'ver-

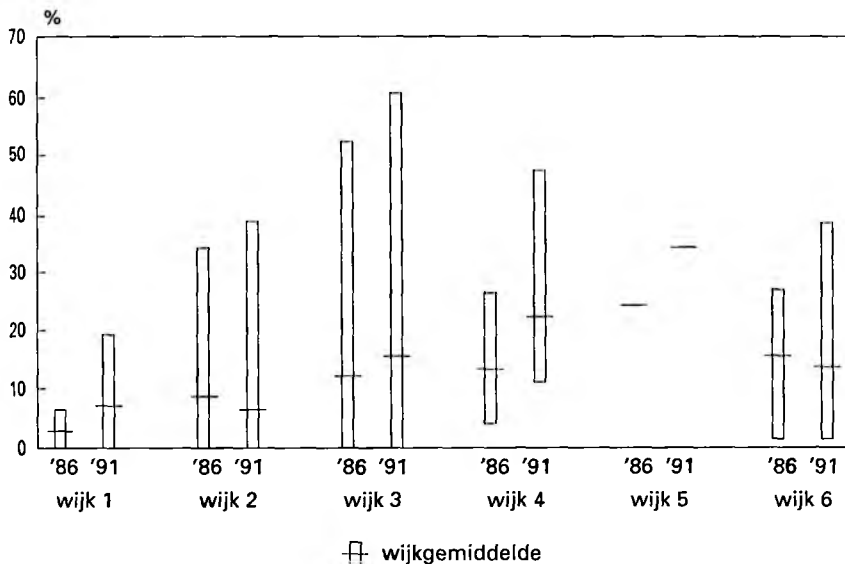
Tabel 3. Schoolpopulatiekenmerken

		school	signatuur	leerlingen		waarvan:		
				1986	1991	arbeiders- kinderen*	allochtone leerlingen**	
						1991	1986	1991
				absoluut		%		
wijk 1	s11	openbaar	155	124	21		3	6
	s12	openbaar	199	140	50		6	19
	s13	prot.chr.	191	203	0		1	0
wijk 2	s21	openbaar	82	64	36		35	39
	s22	openbaar	115	94	45		22	20
	s23	prot.chr.	124	115	36		8	13
	s24	openbaar	111	156	22		4	4
	s25	reformat.	203	221	34		0	0
	s26	prot.chr.	125	273	0		2	0
wijk 3	s31	bijz. neutr.	231	250	0		0	0
	s32	prot.chr.	234	215	42		5	16
	s33	rooms-kath.	153	165	53		6	12
	s34	openbaar	194	170	31		53	61
	s35	reformat.	167	161	52		0	0
wijk 4	s41	openbaar	176	129	43		5	13
	s42	openbaar	270	190	28		14	25
	s43	prot.chr.	136	143	34		6	12
	s44	prot.chr.	190	157	20		27	48
	s45	rooms-kath.	127	102	45		17	13
wijk 5	s51	samenw.O-RK	142	104	46		26	36
wijk 6	s61	rooms-kath.	105	79	39		20	14
	s62	openbaar	193	135	48		28	40
	s63	prot.chr.	175	266	39		3	3

* leerlingen met gewicht 1.25 in de formatie

** leerlingen met gewicht 1.90 in de formatie

kleuring' zelfs uitsluitend te wijten aan een teruglopend aantal autochtone leerlingen. Dit suggereert dat een belangrijke oorzaak van de toenemende segregatie zal zijn gelegen in vermijdingsgedrag van de kant van autochtone ouders.

Figuur 1. Variatie per wijk in de etnische proportie op basisscholen, begin 1986 en begin 1991

De ontwikkelingen in etnische proporties op de basisscholen tussen 1986 en 1991 zijn in figuur 1 nog eens grafisch weergegeven. In zowel de wijken waar het gemiddelde aandeel allochtone leerlingen stijgt, alsook in de wijken waar dit juist daalt is sprake van toegenomen verschillen tussen de meest 'witte' school en de meest 'zwarte' school in de wijk. Aangezien in wijk 5 maar één school is gevestigd, ontbreekt een referentiepunt binnen de wijk. De etnische proportie op die school was wel beduidend hoger dan we op grond van plaatselijke gegevens met betrekking tot de omvang van de allochtone wijkbevolking mochten verwachten. De stijging staat in geen enkele verhouding tot de ontwikkelingen in de samenstelling van de wijkbevolking.

Scholen die bij de start van de basisschool de hoogste percentages allochtonen in een wijk kenden zijn zwarter geworden en de witte scholen relatief gezien nog witter. Hierop is één uitzondering, namelijk in wijk 4, waar school s45 met een etnische proportie die in 1986 lag boven het wijkgemiddelde in 1991 onder het wijkgemiddelde terecht is gekomen. De divergentie blijkt het grootst te zijn in de wijken die in 1986 de geringste segregatie te zien gaven. Maar zelfs in de wijken met (voor Zeeuwse begrippen) in 1986 al een sterk gesegregerde uitgangssituatie (wijk 2 en wijk 3) is de segregatie sindsdien toegenomen.

5. Populatiekenmerken en imago's van basisscholen

De wijkbewoners met ten minste één kind van hooguit 12 jaar is gevraagd welke scholen zij in hun wijk kenden. Bij elke genoemde school is steeds doorgevraagd over een aantal kenmerken van die school, waaronder de samenstelling van de schoolpopulatie en de onderwijskundige kwaliteit van de school. Hiermee is de actieve kennis gemeten. We veronderstellen dat het imago van een basisschool in een wijk vooral wordt gedragen door diegenen die actief kennis hebben van de school. Het gemiddelde oordeel over een school is daarbij een goede benadering van het oordeel dat 'boven de markt zweeft': het imago van een basisschool.

Tabel 4. Imago's van de leerlingenpopulaties van basisscholen

	school	weinig-veel leerlingen	gelovige mensen	arbeiders- kinderen	hogere milieus	buiten- landers
wijk 1	s11	1,4	1,5	2,7	2,4	1,8
	s12	1,6	1,6	3,7	1,9	3,5
	s13	1,9	3,2	2,9	2,6	1,8
wijk 2	s21	1,2	2,0	3,8	1,5	3,7
	s22	1,3	1,6	3,6	1,8	2,9
	s23	1,5	3,1	3,5	1,9	2,8
	s24	1,8	1,6	2,8	2,5	1,7
	s25	1,9	4,0	2,8	2,7	1,2
	s26	2,0	3,1	3,1	2,6	2,0
wijk 3	s31	1,9	2,0	1,9	3,8	1,6
	s32	2,0	3,0	3,5	2,0	2,7
	s33	1,6	3,2	3,3	2,1	2,2
	s34	1,7	2,5	3,7	1,5	3,8
	s35	1,7	3,9	3,1	2,4	1,4
wijk 4	s41	1,7	1,7	3,2	2,1	2,1
	s42	1,9	1,8	3,6	1,9	3,4
	s43	1,6	3,2	3,2	2,3	2,5
	s44	1,8	3,2	3,7	2,0	3,8
	s45	1,5	3,5	3,1	2,5	2,2
wijk 5	s51	1,4	2,1	3,6	1,6	3,8
wijk 6	s61	1,2	3,2	3,7	2,1	3,0
	s62	1,6	2,1	3,7	1,6	3,9
	s63	1,9	2,9	3,2	2,4	1,7

Uiteraard zullen niet alle scholen in een wijk bij alle wijkbewoners even bekend zijn. Het blijkt ook dat scholen met voedingsgebieden die in principe breder zijn dan de wijk (reformatorisch, bijzonder neutraal), door de wijkbewoners minder vaak worden genoemd, terwijl de grotere scholen juist vaker bekend zijn dan kleinere scholen.

De gemiddelde scores met betrekking tot de populatiekenmerken zijn weergegeven in tabel 4. Het kenmerk weinig-veel leerlingen is gescoord op een tweepuntsschaal, de andere kenmerken zijn gescoord van 1 = klopt helemaal niet tot 4 = klopt helemaal. De tabel laat zien dat binnen een wijk de imago's met betrekking tot de populatiekenmerken van de scholen vaak sterk uiteen lopen.

Wanneer we nu de verschillen in daadwerkelijke schoolkenmerken tussen de 23 scholen zoals die zijn weergegeven in tabel 3 relateren aan de verschillen in de corresponderende imago's van de scholen (tabel 4), dan constateren we opmerkelijke parallellen. De mate van samenhang kunnen we weergeven met behulp van correlaties. Het sterkst blijkt de samenhang te zijn bij de inschatting of de school veel of weinig leerlingen telt ($r = 0,92$). Maar ook de spreiding in de percentages allochtone leerlingen op de scholen in de onderzochte wijken laat een sterk verband zien met de spreiding in gemiddelde scores op de vraag of op een school vrij veel kinderen van buitenlandse ouders zitten ($r = 0,90$). Het oordeel of er veel kinderen van gelovige mensen op een school zitten hangt sterk samen met de denominatie ($\eta = 0,96$). Het oordeel over het aandeel leerlingen op een school dat géén achterstandsscore krijgt toegerekend ($r = 0,85$). Minder duidelijk maar nog wel significant ($p < 0,05$) is de samenhang tussen het oordeel of op een school veel arbeiderskinderen zitten en het percentage leerlingen met een achterstandsscore van 1,25 in de formatieregeling ($r = 0,56$).

Voor wat betreft het etnisch imago van een school is nagegaan of er binnen een wijk inderdaad sprake is van significante imagoverschillen tussen scholen. Het oordeel over scholen wordt in ons onderzoek gevormd door steeds verschillende deelpopulaties van wijkbewoners. Daarom zijn in een wijk de beoordelingen van scholen steeds paarsgewijs bekeken. Met behulp van t-testen is getoetst of de gemiddelde beoordeling van de ene school overeenkomt met de waarde van de gemiddelde beoordeling (het boven de markt zwevende imago) van de andere school en omgekeerd. Wanneer in beide gevallen significante verschillen werden gevonden ($p < 0,01$) is aangenomen dat we te maken hebben met een belangrijk verschil in imago. We hanteren de nulhypothese dat de imago-score van de ene school in een wijk ook de gemiddelde score zou kunnen zijn van de beoordelingen ten aanzien van een andere school in die wijk. De school in wijk 5 is hierbij buiten beschouwing gelaten. De resultaten van de toetsen zijn weergegeven in tabel 5.

Tabel 5. Significantie-toetsen voor verschillen tussen basisscholen in etnisch imago

wijk 1	s11	s12	s13		wijk 2	s21	s22	s23	s24	s25	s26
s11		**	—		s21		**	**	**	**	**
s12			**		s22			—	**	**	**
s13					s23				**	**	**
					s24					**	**
					s25						**
					s26						

wijk 3	s31	s32	s33	s34	s35		wijk 4	s41	s42	s43	s44	s45
s31		**	**	**	—		s41		**	**	**	—
s32			**	**	**		s42			**	**	**
s33				**	**		s43				**	**
s34					**		s44					**
s35							s45					

wijk 6	s61	s62	s63	
s61		**	**	
s62			**	
s63				

— = n.s.

** = sig < 0,01 op beide toetsen

— = n.s.

** = sig < 0,01 op beide toetsen

Met betrekking tot het kenmerk 'op de school zijn vrij veel kinderen van buitenlandse ouders' blijken de scholen in een wijk inderdaad onderscheiden imago's te hebben. In werkelijkheid liggen de percentages allochtone leerlingen van de dicht bij elkaar beoordeelde scholen maximaal 7% uit elkaar. Hiermee is aangegeven dat kleine verschillen in percentages allochtonen op scholen in een wijk al leiden tot verschillen in 'etnisch'-imago.

De vraag is nu of ouders een verbinding leggen tussen de aanwezigheid van allochtonen op een school en de kwaliteit van die school. Op de algemeen geformuleerde stelling of het slecht is voor de kwaliteit van een school als er veel buitenlandse kinderen op die school zitten zegt 56% het daarmee (een beetje of helemaal) eens te zijn. De meerderheid van ouders ziet daarmee inderdaad een verband.

Als we ouders echter vragen voor de school waar zij zelf voor gekozen hebben aan te geven of van die school veel of weinig leerlingen naar havo/vwo doorstromen, dan blijkt 40% van de ouders hier geen antwoord op te kunnen of willen geven. Ook wanneer we ouders vragen naar elementen van de onderwijskundige kwaliteit van scholen in hun omgeving, dan blijken deze vragen

veel minder vaak door ouders beantwoord te worden dan de vragen naar populatiekenmerken. Kwaliteit van een school is voor ouders inderdaad minder zichtbaar.

De onderwijskundige kwaliteit van scholen is gemeten als de somscore op drie items (oordeel over manier van lesgeven, de leerkrachten en de sfeer op school). De interne consistentie van deze schaal met een range van 3 tot 12 is getest voor de door ouders eerstgenoemde school ($\alpha = 0,90$). De gemiddelde score voor een school op deze schaal zou daarmee een goede maat kunnen zijn voor het kwaliteitsimago van de school.

Tabel 6. Kwaliteitsimago van basisscholen

	X	st.dev.	n		X	st.dev.	n
<i>wijk 1</i>				<i>wijk 2</i>			
s11	9,1	2,6	55	s21	10,1	2,6	32
s12	8,6	2,6	56	s22	10,3	2,2	38
s13	10,2	2,5	69	s23	10,0	1,9	50
				s24	10,6	1,9	51
				s25	11,5	0,9	13
				s26	10,9	1,4	73
<i>wijk 3</i>				<i>wijk 4</i>			
s31	11,1	1,4	21	s41	10,4	1,8	41
s32	10,3	2,0	60	s42	10,3	2,1	61
s33	11,2	1,2	47	s43	10,9	1,8	50
s34	10,2	2,2	47	s44	10,7	1,5	47
s35	10,0	2,1	5	s45	10,0	2,3	28
<i>wijk 5</i>				<i>wijk 6</i>			
s51	9,6	2,3	58	s61	10,7	1,4	22
				s62	10,2	2,0	36
				s63	11,4	1,3	93

Een vergelijking van de tabellen 3 en 6 laat zien dat de meest witte school in een wijk steeds het hoogst scoort wat betreft kwaliteitsimago. Het is echter niet zo dat de meest zwarte school ook altijd het laagst scoort. De verschillen zijn vaak ook niet erg groot. In wijk 4 is er geen significant verschil tussen de best en de slechtst beoordeelde school. In de wijken 1, 2, 3 en 6 is dat wel het geval.

Teneinde vast te stellen of er een relatie is tussen de beleefde verschillen in schoolpopulaties en het oordeel over de kwaliteit zijn een aantal Anova-analyses uitgevoerd, waarbij is gecontroleerd voor het wijk-effect. In tabel 7 zijn de

Tabel 7. Anova-analyses van de invloed van imago's van scholen wat betreft populatiekenmerken op het kwaliteitsimago van scholen (N=23)

	kwadr.somm.	vr.gr.	F.	sig. van F
veel leerlingen uit hogere milieus	1,976	1	9,333	0,008
veel arbeiderskinderen	1,614	1	6,885	0,018
veel kinderen van buitenlanders	1,724	1	7,579	0,014

resultaten hiervan weergegeven. De wijkeffecten zelf zijn niet in de tabel opgenomen. Er blijkt alleen een belangrijk significant verband te kunnen worden aangetoond tussen het oordeel over het aandeel leerlingen uit hogere milieus op een school en het kwaliteitsimago van die school ($p < 0,01$). Er blijken alleen lichte statistische verbanden tussen kwaliteitsoordeel en het beleefde aandeel buitenlandse leerlingen en leerlingen uit lagere sociale milieus ($p < 0,05$). Een hoog kwaliteitsimago lijkt daarmee sterker samen te hangen met het ontbreken van achterstandsleerlingen in zijn algemeenheid, dan met de afwezigheid van allochtone leerlingen in het bijzonder.

6. Discussie

Sinds de start van de basisschool is in de door ons onderzochte wijken in de Zeeuwse steden sprake van toenemende etnische segregatie. De segregatie blijkt vooral het gevolg van veranderende schoolkeuzepatronen van autochtone ouders. Autochtone ouders mijden steeds meer de scholen met allochtone leerlingen. De toenemende segregatie gaat immers gepaard met een vrij goed inzicht van de wijkbewoners in de samenstelling van de leerlingenpopulatie op de scholen in de wijk. Scholen die in de afgelopen jaren sterker etnisch zijn gekleurd worden duidelijk onderscheiden van minder gekleurde scholen. Heel wat minder duidelijk ligt dit wat betreft het kwaliteitsimago van basisscholen. Veel ouders weten niet eens of hun kinderen naar een school gaan met een hoge of lage uitstroom naar hogere vormen van onderwijs. Dit pleit voor de verklaring dat kwaliteit van een school door ouders wordt afgeleid van de zichtbare kenmerken van een school. En dat zijn de populatiekenmerken van een school waaronder het aandeel allochtone leerlingen.

In dit artikel zijn we niet ingegaan op het verband tussen door ouders genoemde schoolkeuzemotieven en het wel of niet kiezen voor een school met een redelijk tot hoog percentage allochtone leerlingen. Maar als we ervan mo-

gen uitgaan dat de uiteindelijke schoolkeuze gemaakt wordt op basis van het imago van een basisschool (Van der Wouw, 1992), dan blijkt etnische segregatie van basisscholen veel beter te verklaren uit schoolkeuze op basis van schoolpopulatiekenmerken dan op basis van de veronderstelde onderwijskwaliteit van de scholen die voor keuze in aanmerking komen.

Ouders kunnen dus wel aangeven dat zij kwaliteit als een belangrijk keuzemotief zien, maar wanneer blijkt dat veel ouders eigenlijk geen kwaliteitsoordeel kunnen vellen, dat bovendien de kwaliteitsimago's van scholen in de omgeving vaak niet wezenlijk van elkaar verschillen, dan zijn de ouders wel gedwongen om hun keuze op andere gronden te maken. We konden niet beschikken over objectieve kwaliteitsgegevens van de scholen, maar we kregen de indruk dat de ouders een veel minder goede inschatting kunnen maken van de kwaliteit dan van de 'zichtbare' schoolkenmerken. Hier zou nader onderzoek gewenst zijn.

Literatuur

- Billiet, J. (1977). Vrijheid van onderwijs en verzuiling in België. In: L. Box et al. (red.), *Vrijheid van onderwijs, marges in het onderwijs in maatschappelijk perspectief*. LINK, Nijmegen, p. 49-60.
- Boef van der Meulen, S. & S.J. Bouhuijs (1977). Vrijheid van onderwijs en bevoegd gezag. In: L. Box et al. (red.), *Vrijheid van onderwijs, marges in het onderwijs in maatschappelijk perspectief*. LINK, Nijmegen, p.111-121.
- Boekholt, P.Th.F.M. & E.P. de Booy (1987). *Geschiedenis van de school in Nederland vanaf de middeleeuwen tot aan de huidige tijd*. Van Gorcum, Assen/Maastricht.
- Bosma, O. (1988). Zwarte en witte scholen: de koppen zijn uiteindelijk uit het zand. In: *Congresmap 'zwarte en witte scholenproblematiek'*. NCB, Utrecht.
- Breenen, K. et al. (1991). *Etnische scheidslijnen in het Amsterdamse basisonderwijs, een keuze?* Gemeente Amsterdam, Amsterdam.
- Clark, W.A.V. & F.M. Dieleman (1990). 'Zwarte' en 'witte' scholen in Nederland gezien vanuit de Amerikaanse ervaringen. *K.N.A.G. Geografisch Tijdschrift*, 24, p. 139-147.
- Dodde, N.L. (1983). *Het Nederlandse onderwijs verandert, ontwikkelingen sinds 1800*. Couthinho, Muiderberg.
- Dors, H.G. et al. (1991). *Etnische segregatie in het onderwijs: beleidsaspecten*. SVO-rapport nr. 263, Amsterdam.
- Dronkers, J. & H. Schijf (1985). Buurten, scholen en ongelijke onderwijskansen. In: A.B. Berends e.a. (red.), *Sociologisch jaarboek 1985*. Van Loghum Slaterus, Amsterdam, p. 163-178.
- Dronkers, J. (1986). Onderwijs en sociale ongelijkheid. In: J.A. van Kemenade et al. (red.), *Onderwijs bestel en beleid. Onderwijs en samenleving*. Wolters-Noordhoff, Groningen, p. 42-138.
- Everts, H. & J. Teunissen (1991). *'Spreiding zwarte leerlingen verhoogt hun kansen niet'*. Volkskrant 7 mei 1991.
- Idenburg, Ph.J. (1964). *Schets van het Nederlandse schoolwezen*. Wolters, Groningen.
- Langen, A. van & P. Jungbluth (1990). *Onderwijskansen van migranten: de rol van sociaal-economische en culturele factoren*. Swets en Zeitlinger, Amsterdam.

- Lenders, J. (1988). *De burger en de volksschool, culturele en mentale achtergronden van een onderwijshervorming Nederland 1780-1850*. SUN, Nijmegen.
- Meijnen, G.W. (1980). Schooltypen in het lager onderwijs en milieuspecifieke leerprestaties. *Mens en Maatschappij*, 55, p. 385-410.
- Pelkmans, A. et al. (1983). *Wensen omtrent scholen en de onderwijsplanning*. ITS, Nijmegen.
- Rupp, J.C.C., R. de Lange & Th. Gernler (1989). De markt van basisscholen. In: P. Vogel (red.), *Onderwijs: keuzen en kansen*. Muiderberg, p. 98-118.
- Rupp, J.C.C., M. Walet & B. van Wolput (1990). Cultureel versus economisch georiënteerde basisscholen en hun publiek. *Sociologische Gids*, 37, p. 333-350.
- Tesser, P. & L. Mulder (1990). Concentratie en prestatie van allochtone leerlingen in het basisonderwijs. *Migrantenstudies* 6, p. 31-44.
- Teunisse, J. (1988). *Etnische relaties in het basisonderwijs, 'witte' en 'zwarte' scholen in de grote steden*. Wageningen.
- Versloot, A.M. (1990). *Ouders en de vrijheid van onderwijs. Schoolkeuze in de provincie Utrecht*. ABC, Utrecht.
- Wouw, B.A.J. van der (1989a). *Veranderingen in etnische samenstelling van basisscholen, afspiegeling van veranderingen in de wijk?* POSZ, Middelburg.
- Wouw, B.A.J. van der (1989b). Schoolkeuze en etnische samenstelling van basisscholen. *Conferentiebundel van de achtste onderwijssociologische conferentie*. SISWO, Amsterdam.
- Wouw, B.A.J. van der (1992). *Schoolkeuze en etnische scheidslijnen in het basisonderwijs; Motieven van ouders in situaties met 'zwarte' naast 'witte' scholen*. POSZ, Middelburg.
- Wouw, B.A.J. van der & J. Louvenberg (1983). *Volksonderwijs in de welingerichte maatschappij*. Mededelingen van de vakgroepen sociologie van de landbouwhogeschool, Wageningen.